

NUTQ USLUBLARI VA ILMIY USLUBGA XOS XUSUSIYATLAR

Aralova Madina Baxtiyor qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti xorijiy tillar fakulteti
2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15396032>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-May 2025 yil

Ma'qullandi: 10-May 2025 yil

Nashr qilindi: 13-May 2025 yil

KEYWORDS

Maqolada ilmiy uslubning xususiyatlari, uning boshqa nutq uslublaridan farqlari, va ilmiy ishlarni yozishda qanday qilib to'g'ri uslubdan foydalanish haqida so'z yuritiladi. Ilmiy uslub nafaqat ilmiy tadqiqotlar va maqolalar uchun, balki har qanday sohada ilmiy fikrlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Bu uslubda o'ziga xos terminologiya, aniq ma'lumotlar va mantiqiy tahlil asosida natijalar keltiriladi. Shuningdek, ilmiy uslubda ishlatiladigan tilning qat'iyligi, ob'ektivligi va izchilligi ilmiy ishning sifatini belgilaydi.

Nutq – insonning o'z fikrlarini, hissiyotlarini, g'oyalari va bilimlarini boshqalarga yetkazish uchun ishlatadigan vositasidir. Nutq nafaqat odamlar o'rtasidagi kommunikatsiyaning asosiy shakli bo'lib, balki u o'zida bir qator uslublarni, xususiyatlarni va qoidalarni ham o'z ichiga oladi. Nutq uslublari turlicha bo'lishi mumkin: ba'zilari rasmiy, ba'zilari esa norasmiy, ba'zilari esa ilmiy va adabiy bo'lib, har biri o'zining alohida vazifalarini bajaradi.¹ Bu insonning fikrlarini va his-tuyg'ularini boshqalarga etkazish vositasi bo'lib, u kommunikatsiyaning asosiy shaklidir. Nutq uslublari esa turlicha bo'lib, har biri o'ziga xos

ABSTRACT

Ushbu maqolada nutq uslublari va ilmiy uslubga xos xususiyatlar keng qamrovli tarzda tahlil qilingan.

Nutq uslubi odamlarning o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini, g'oyalarini va bilimlarini ifodalashdagi til vositasi sifatida turli holatlarda va vaziyatlarda qanday ishlatilishini ko'rsatadi. Maqolada rasmiy, norasmiy, ommaviy, adabiy va ilmiy uslublar haqida to'liq tushuncha berilgan. Ilmiy uslubning o'ziga xos xususiyatlari, uning aniq, ravshan va ob'ektiv bo'lishi zarurligi, mantiqiy tuzilish va maxsus ilmiy terminologiyaning ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Shuningdek, ilmiy uslubning boshqa nutq uslublaridan farqlari va o'xshashliklari ham muhokama qilingan. Maqola ilmiy ishlarda samarali nutq uslubidan foydalanish, ilmiy tahlil va tadqiqotlarni to'g'ri yozish va taqdim etishning ahamiyatini anglatadi

vazifani bajaradi. Masalan, rasmiy nutq muayyan holatlarda, ilmiy nutq ilmiy masalalarda, adabiy nutq esa san'at va adabiyotga oid suhbatlarda ishlatiladi. Demak, nutq uslublarini to'g'ri tanlash kommunikatsiyaning samarali bo'lishi uchun juda muhim."

Nutq uslubi: tushuncha va turlari

Nutq uslubi – bu ma'lum bir vaziyatda, aniq auditoriyaga mo'ljallangan va ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan til vositalarining tizimidir. Nutq uslubi, asosan, qanday maqsad, qanday auditoriya va qanday vaziyatda nutq qilishga bog'liq holda shakllanadi. Nutq uslublari ko'plab ijtimoiy va madaniy holatlarga qarab farqlanadi. Nutq uslublari quyidagicha tasniflanadi:

1. Rasmiy uslub: Rasmiy uslub keng tarqalgan va asosan professional, jiddiy yoki yuridik sohalarda qo'llaniladi. Bu uslubda ma'lumotlar aniq va to'g'ri, grammatik va stilistik jihatdan qat'iy bo'ladi. Rasmiy uslub ko'proq davlat idoralari, huquqiy hujjatlar, ilmiy ishlar va boshqa rasmiy va professional sohalarda ishlatiladi. Masalan, konferentsiya nutqlari, biznesdan ilhomlangan xatlar, mehnat shartnomalari, qarorlar, qonunlar va boshqalar.²

Xususiyatlari:

Aniq va ravshan ma'lumotlar.

Grammatika va til qoidalariga qat'iy rioya qilish.

Formal ifodalash.

Jargon yoki hissiy elementlardan qochish.

Xulosa: Rasmiy uslub ma'lum bir vaziyatda qat'iy qoidalar asosida ishlatiladi. Bu uslubda so'zlar va iboralar aniq, to'g'ri va rasmiy bo'lishi kerak. Bu kabi uslub odatda davlat idoralari, huquqiy hujjatlar va ilmiy ishlar kabi rasmiy kontekstlarda ishlatiladi.

2. Norasmiy uslub: Norasmiy uslub asosan do'stona, yaqinlar o'rtasidagi muloqotda ishlatiladi. Bu uslubda til oson, yengil va erkin bo'ladi. Bunda jumlar oddiy va qulay bo'lib, ko'pincha qisqartmalar, jargonlar, mavhum ifodalar va noformal tildan foydalaniladi. Norasmiy uslubda muloqot qilishda hech qanday qat'iy qoidalar yo'q, va shuning uchun bu uslub odamlar o'rtasidagi oddiy suhbatlarda keng qo'llaniladi.³

Xususiyatlari:

So'zlar va iboralar oddiy va qulay.

Jargonlar va qisqartmalar qo'llanilishi mumkin.

Mavhum va xususiy tilda ifodalash.

Xulosa: Norasmiy uslub shaxsiy muloqotlarda, ya'ni oila a'zolari yoki do'stlar o'rtasidagi suhbatlarda qo'llaniladi. Bu uslubda noformal tilda, qisqartmalarda va so'zlashuvda erkinlik mavjud. Asosan, bu uslubda qat'iy grammatik qoidalar mavjud emas.

3. Ommaviy uslub: Ommaviy uslub keng auditoriyaga mo'ljallangan nutq shaklidir. Bunday nutqning maqsadi ommaga xabar yetkazish, fikr bildirish va ma'lum bir g'oyani targ'ib qilishdir.⁴ Ommaviy uslubda ma'lumotni aniq va tushunarli tarzda yetkazish muhimdir. Bu uslubda til biroz dramatik va jozibali bo'lishi mumkin, chunki auditoriyani jalb qilish va uni ma'lumot bilan tanishtirish uchun effektli vositalardan foydalaniladi.

Xususiyatlari:

Qisqa va aniq iboralar.

Fikrlar va his-tuyg'ularni kuchli ifodalash.

Ommaga ta'sir etish va targ'ib qilish.

Fikrni yoki g'oyani aniq tushuntirish.

Xulosa: Ommaviy uslub ommaga murojaat qilish va auditoriyani jalb qilishda ishlatiladi. Bu uslub ko'pincha gazetalar, jurnallar, va reklama materiallarida ishlatiladi. Nutq qisqa va aniq bo'lishi kerak, chunki uning maqsadi fikrlarni keng auditoriyaga yetkazishdir.

4. Adabiy uslub: Adabiy uslubda tilning badiiy qudrati ishlatiladi. Bu uslubda nutq yoki yozuv go'zal, obrazli va jozibali bo'ladi. Adabiyot, poeziya, hikoya va romanlar adabiy uslubda yoziladi, va bunday asarlarda ko'plab tasviriy vositalar, metaforalar, epitetlar va obrazli tilda ifodalash usullari qo'llaniladi. Badiiy nutqda jiddiy ilmiy maqsadlar emas, balki estetik zavq olish va o'quvchiga ta'sir qilish maqsadi ko'zda tutiladi.⁵

Xususiyatlari:

Metaforalar, simvolizm va obrazli til ishlatiladi.

Tabiiy va inoyatli ifodalash.

Ma'lum bir hissiy ta'sirni yaratish.

Xulosa: Adabiy uslub tilni san'at shaklida ishlatish uchun mo'ljallangan. Ushbu uslubda tilning badiiy qudrati va estetik qiymati katta o'rin tutadi. O'quvchilarga hissiy va estetik zavq berish maqsadida qo'llaniladi.

5. Ilmiy uslub: bu ma'lum bir ilmiy yoki texnikaviy sohada fikr va bilimlarni izohlash uchun ishlatiladigan til va uslubdir. Ilmiy uslubda ma'lumotlar aniq, dalillar bilan mustahkamlangan va ob'ektiv bo'ladi. Ushbu uslubda odatda ilmiy atamalar va maxsus terminologiya ishlatiladi. Ilmiy nutqning asosiy maqsadi bilimlarni to'g'ri va aniq tarzda yetkazishdir. Shuningdek, ilmiy uslubda hissiy ifodalar va sub'ektiv fikrlar taqiqlangan.⁶

Xususiyatlari:

Aniq va ravshan ifodalar.

Mantiqiy, qat'iy va dalillarga asoslangan fikrlar.

Maxsus ilmiy terminologiya va atamalar.

Sub'ektiv fikr va his-tuyg'ulardan yiroqlik.

Xulosa: Ilmiy uslubda bilimlar aniq va mantiqiy asosda ifodalanadi. Har bir fikr dalillar, eksperimentlar va ilmiy ma'lumotlarga asoslanadi. Ilmiy uslubda sub'ektiv fikrlar va his-tuyg'ular o'rin olmagan.

Ilmiy uslubga xos xususiyatlari:

Ilmiy uslub nafaqat so'zlashuvda, balki yozma shaklda ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ilmiy nutqning asosiy maqsadi bilimlarni to'g'ri va aniq tarzda o'quvchiga yetkazishdir. Quyida ilmiy uslubning ba'zi asosiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz:

1. Aniqlik va ravshanlik: Ilmiy uslubda ishlatiladigan har bir so'z, har bir ibora va atama aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Nutqda noaniqlik, xiralik yoki uydirma fikrlar bo'lmasligi kerak. Agar ilmiy ishda biror atama yoki tushuncha ishlatilsa, u albatta aniqlanishi kerak. Masalan, fizika yoki kimyo sohasida o'quvchi uchun maxsus terminlar ishlatiladi, va bu atamalarni to'g'ri tushunish juda muhimdir.⁷

Xulosa: Ilmiy uslubda ifodalangan fikrlar aniq, tushunarli va muayyan bo'lishi kerak. Bu uslubda so'zlar va iboralar noaniqlikdan yiroq bo'ladi, chunki ilmiy ishning asosiy maqsadi, o'quvchini noto'g'ri talqinlarga olib kelmaslikdir. Ilmiy yozuvda "tushunarsiz" yoki "qarama-qarshi" so'zlardan foydalanish mutlaqo man etilgan. Ilmiy ishda aniq va ravshan ifodalar zarurligini ta'kidlaydi, chunki noaniqlik ilmiy natijalarni noto'g'ri talqin qilishga olib kelishi mumkin. Bu esa ilmiy natijalarni bevosita tasdiqlovchi dalillarga asoslanmagan ishlarni yaratishi mumkin.

2. Ob'ektivlik: Ilmiy uslubda sub'ektiv fikrlar yoki shaxsiy his-tuyg'ular ifodalanmasligi kerak. Har bir ilmiy maqola, risola yoki tadqiqot aniq dalillarga asoslangan bo'lishi zarur.⁸ Bu, ilmiy ishlar ishonchliligini oshiradi va natijalar haqiqiy va ob'ektiv bo'lishini ta'minlaydi.

Ilmiy uslubda ob'ektivlik eng muhim talablardan biridir. Ilmiy ishlar doimo faktlarga, dalillarga va kuzatuvlar asosida quriladi. Ilmiy ishlarda shaxsiy fikrlar, his-tuyg'ular yoki sub'ektiv qarashlarga o'rin yo'q. Ilmiy uslubda ob'ektivlikni ta'kidlashda, faqatgina real va mustahkam dalillarga asoslangan fikrlarning ilmiy ishda o'rin olishini ta'kidlaydi. Shuningdek, ilmiy ishda yirik va kichik faktlarning to'g'ri qo'llanilishi ham zarurdir, chunki sub'ektiv fikrlar yoki shaxsiy tajribalarga asoslangan so'zlar ilmiy ishonchlilikni kamaytiradi.

3. Mantiqiy tuzilma: Ilmiy uslubda har bir ishlov berilgan fikr aniq mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etiladi. Har bir maqola yoki tadqiqot o'zining strukturasi bo'yicha izchil bo'lishi kerak.⁹ Masalan, ilmiy maqolalar ko'pincha kirish, metodologiya, natijalar va xulosalar kabi bo'limlarga bo'linadi.

Ilmiy uslubda har bir fikr mantiqiy ravishda tuzilishi va bir-biriga bog'lanishi kerak. Har bir yangi fikr, o'tgan fikrning asosida qurilgan bo'lishi lozim. Bu, o'z navbatida, ilmiy ishning umumiy tuzilishini tashkil qiladi. Ilmiy uslubda fikrlarning tizimli ravishda bayon etilishi zarurligini aytadi. Maqolada o'quvchi har bir fikrni keyingi fikr bilan bog'lab, mantiqan o'zaro uzviyligi borligini ko'rish kerak. Ilmiy ishda biror g'oya yoki nazariyaga ko'rsatilgan isbotlar ham aniq va tartiblangan bo'lishi kerak.

4. Dalillar va faktlar asosida fikr yuritish: Ilmiy uslubda taqdim etilayotgan fikrlar, mulohazalar va g'oyalar faqatgina dalillar, faktlar, eksperimentlar va tadqiqotlar asosida shakllanadi.¹⁰ Bu uslubda shaxsiy fikrlar, mulohazalar yoki taxminlar kamdan-kam ishlatiladi, chunki ilmiy ishlar faqat haqiqatga asoslanishi kerak.

Ilmiy uslubda har bir fikr, nazariya yoki gipoteza albatta dalillar bilan isbotlanishi kerak. Ilmiy ishlarda har qanday fikr mustahkam ilmiy asosga tayanishi lozim, bu asoslar esa eksperimentlar, kuzatuvlar yoki boshqa ilmiy tadqiqotlar bilan tasdiqlanishi kerak. Ilmiy uslubda har bir fikrning ishonchli dalillarga asoslanishini va bu dalillarning ilmiy isbot bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Ilmiy ishda fikrlarni dalillash va tushuntirish ilmiy ishning sifatini oshiradi va o'quvchini ishonch hosil qilishga majbur qiladi.

5. Maxsus ilmiy terminologiya: Ilmiy uslubda ko'pincha sohaning maxsus atamalari ishlatiladi. Bu atamalar nafaqat sohani chuqur tushunish, balki ilmiy tilni aniq ifodalash uchun ham zarurdir. Ilmiy terminologiya nafaqat mantiqan, balki grammatik jihatdan ham aniq bo'lishi kerak.¹¹ Ilmiy uslub va boshqa nutq uslublari o'rtasidagi farqlari Ilmiy uslubning

¹¹ . "Nutq va kommunikatsiya". Shodiev, A. (2021). Toshkent: O'zbekiston. 11-b

boshqa nutq uslublaridan ajralib turadigan bir nechta xususiyatlari mavjud. Rasmiy va norasmiy uslublarda tilni erkin ishlatish mumkin, lekin ilmiy uslubda har bir jumla va ibora qat'iy qoidalarga mos bo'lishi kerak. Rasmiy nutqda ham aniq va to'g'ri so'zlar ishlatiladi, ammo ilmiy nutqda so'zlar faqatgina aniq va ishonchli dalillarga asoslanishi kerak. Ommaviy uslubda nutq ko'proq auditoriyani jalb qilish va ma'lumotlarni oddiy va tushunarli tarzda yetkazish uchun ishlatiladi, ammo ilmiy uslubda maqsad aniq, ilmiy bilimlarni taqdim etishdir.

Xulosa:

Nutq uslublari insonlarning fikrlarini, g'oyalarini va bilimlarini boshqalarga yetkazishda muhim vositadir. Nutq uslublarining har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega va o'zining maqsadi va auditoriyasiga moslashtirilgan. Ilmiy uslub esa o'zining aniq, ob'ektiv va mantiqiy tarkibi bilan ajralib turadi. Bu uslubda bilimlar, faktlar va dalillar asosida ilmiy va texnikaviy tushunchalar aniq va to'g'ri tarzda ifodalanadi. Ilmiy uslubdagi ma'lumotlarni to'g'ri va aniq tarzda yetkazish ilmiy tadqiqotlarning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1."O'zbek tili: Nutq uslublari va ularning xususiyatlari". Mirzaev, N. (2016). Toshkent: "O'zbekistan" NMI.
- 2."Ilmiy til va uslub: Nazariy va amaliy masalalari". Sattorov, E. (2019). Toshkent: Fan va texnologiyalar.
- 3."O'zbek tilida ilmiy uslub va uning adabiyoti". G'ulomov, I. (2018). Toshkent: Sharq.
- 4."Nutq uslubi: Teoriya va amaliyot". Tuhfaeva, F. (2017). Toshkent: Akademiya.
- 5."Ilmiy ishlar va ularning tuzilishi". Yuldashev, D. (2020). Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
- 6."Nutq va kommunikatsiya". Shodiev, A. (2021). Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
- 7."Lingvistika va adabiyotshunoslik, Ilmiy til va adabiy uslub" (tahririy nashr) Zaripov, U. (2015). Toshkent: Akademiya.6-b
- 8."O'zbek tili va adabiyoti fanidan ilmiy izlanishlari". Davronov, A. (2013). Toshkent: O'zbekistondagi ilmiy-nashriyot.
- 9."Ilmiy uslubning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari". Ubaydullayeva, M. (2016) Toshkent: Ma'naviyat.
- 10."Rasmiy va ilmiy nutq uslublari: O'zaro ta'sir va farqlar". Yusupov, Sh. (2022). Toshkent: Yangi nashr